

nem pedig a megjelenés napját jelölte. Az idézett esetben tehát a 29-i cikket 28-án írta a szerzője, számára tehát a „tegnap” 27-én – azaz Ady halála napján – volt. Ez azt jelenti, hogy Ady holttestét halála napjának estéjén elszállították, tehát tovább, mint kb. 10–12 órát, nem maradt a szanatóriumban. Egyébként pár lappal odébb

(367) a Világ január 29-i számában megjelent 28-i hír fogalmazása („A Liget-szanatóriumban még tegnap Vedres Márk szobrász elkészítette a halott maszkját . . .”) egybevág az elmondottakkal: a „tegnap” itt is 27-ét jelöli.

Péter László

INDIG OTTÓ: JUHÁSZ GYULA NAGYVÁRADON

Bukarest 1978 Kriterion K. 158 l.

Juhász Gyula életművének nagy, összefoglaló munkája részmonográfiákból készül. Szalantai Rezső a szakolcai éveket (*Juhász Gyula hatszáz napja*, Bp. 1962.), Péter László az 1918–19-es esztendőket (*Juhász Gyula a forradalmakban*, Bp. 1962.) dolgozta föl nagy részletességgel; az egyetemi évek és Máramarosziget életrajzi és írói munkája Grezsa Ferenc tanulmányaiban nyert megnyugtató filológiai és esztétikai értékelést. (*Juhász Gyula egyetemi évei 1902–1906*, Bp. 1964. ill. ItK, 1957. 4. sz.).

A váradai évek (1908–1911) irodalomtörténeti földolgozása csak kis részben történt meg, a kritikai kiadás köteteiben azonban a szövegek egy-két kivételtől eltekintve hozzáférhetőkké váltak. Indig Ottó könyve ezt a tagadhatatlan hiányt igyekszik pótolni. A szerző már előbb is foglalkozott a témával, a Kriterion Téka sorozatában az ő gondozásában jelent meg a *Nagyváradai színikritikák A Holnap évtizedében* című gyűjtemény, amelyben nagy teret szentel Juhász színikritikusi működésének és írásainak. (Bukarest, 1975.) E mostani könyvből kiderül, hogy foglalkozik Nagyvárad sajtótörténetével, a váradai sajtó irodalmi anyagának bibliográfiájával is.

Indig Ottó munkájának alapját a Juhász Gyula Összes Művei című kritikai kiadás 5. kötete adta. Ehhez képest két verset és két prózai írást (irodalmi és színházi kritikát) talált kutatásai közben, amelyeknek külön hangsúlyt ad tanulmányában. Filológiai eredménye becsülendő, de az írások esztétikai méltatása, a Juhász életműben való jelentőségének túlzott beállítása nem fogadható el.

A tanulmány nagy összefoglalója az eddigi eredményeknek, rendszerező munka, amely az életrajz és a műfajok fonalán halad. Külön foglalkozik a költő Váradra való érkezésének kérdéseivel, tanári, színikritikusi, újságírói munkásságával, költészetével, annak témáival.

Mivel a hely és idő jól körülhatárolható, várható lenne, hogy a szerző a speciális lehetőségeket (hogy ti. Nagyváradon él, ott folytatott kutató munkát) jól kihasználja. Ez azonban nem mindig következik be. Nagyváradnak a század első évtizedében betöltött irodalmi és művészeti szerepéről azokat a jobbra általános megállapításokat olvashatjuk, melyeket az Ady szakirodalom és visszaemlékezés tömeg már annyiszor leírt. Pedig valószínű, hogy Nagyvárad Juhász odaérkezése idején már nem azonos a várossal, amit Ady látott és amelyben Ady működött. Részben az újságíró, író és művészgárda sem azonos. Az elért eredmények szolid összefoglalása helyett szívesebben olvasnánk a korabeli Várad speciális érdekességeit, a helytörténetnek azokat a mozzanatait, amelyek között Juhász élt és dolgozott. Egy ilyen részmonográfiának feladata lehetne, hogy pl. azokról a kortársokról részletező jellemzést adjon, kik Juhász író társai és újságíró társai voltak Nagyváradon. Dutkáról, Emőd Tamásról nincsen pontos képünk az ekkori időkből (talán csak Papp János kis tanulmánya ad eligazítást Dutkáról), de alig-alig tudunk valamit Kollányi Boldizsárról, Nagy Mihályról, Várady Zsigmondról, Dénes Sándorról, Marton Manóról, Berkovits Renéről; a szerkesztőkről és munkatársaikról, a tanári karról, ahol Juhász tanított. Ez utóbbi azért is nagyon fontos, mert talán érthetővé tenné, hogy az egyházi iskolában tanító Juhász hogyan lehetett politikailag is olyan radikális, amilyen a váradai korszakában éppen újságírói működésében volt. A szerző hangsúlyozza ezt a radikalizmust, sőt forradalmiságot is emleget sűrűn, de ennek magyarázatát alig kapjuk meg a könyvből. Az a helyzeti előny, amely Juhász váradai éveit vizsgáló könyv Nagyváradon való megírásakor adódik, itt semmivé vált. Pedig sehol másutt nem írhatják meg jól, pontosan és a helyismereti anyagok fölhasználá-

sával ezt az időszakot, csak Nagyváradon. A szorgos, minden eddigi eredményt pontosan és gondosan fölhasználó kis részmonográfiának éppen a speciális érdekessége, a helyi szín, a korabeli Várad történetének, alakjainak, sajtó- és intézménytörténetének részletező rajza hiányzik.

A szerző részben elfogadja, részben vitatja a váradai évekre vonatkozó eddigi megállapításokat. Ebben jó kritikai érzéket mutat, de ellenérvei vagy megállapításai nem mindig fogadhatók el. Pl. Juhász visszaemlékezéseiben azt írja, hogy 1908. február közepén, „bizonyosan péntek volt” – érkezett Nagyváradra. Indig Ottó ezt a napot febr. 12-re teszi, ami szerda volt. Péntek ekkor febr. 14-re esett. A kritikai kiadásban is ezt a napot jelöltük Juhász Váradra érkezése dátumának. Juhászra nagyon jellemző, hogy az ilyen élettényekre: ti. milyen nap volt akkor, jól emlékezik. Váradra érkezésének eseménye nem volt kicsi esemény, aligha tévedhetett a nap megjelölésében. Mégcsak az sem lehet ellenérv, hogy már ekkor írása jelent meg a Szabadságban, hiszen ezt előre is elküldhette. Nem kapunk azonban feleletet arra, hogy miért, kinek a javaslatára és ajánlatára kerül Juhász Gyula Nagyváradra? Ez mindeddig homályban maradt a szakirodalomban és ez a kismonográfia sem ad rá választ. Ugyanígy hiányzik annak pontos megjelölése, hol lakott Juhász Nagyváradon? Külön fejezet foglalkozik A Holnap történetével, Juhász itteni kiemelkedő szerepével. A tárgy iránti lelkesedésben azonban a szerző a mozgalom kisebb alakjait, költőit egy kicsit túlértékeli. A mozgalom maga tényleg jelentős, ez már elfogadott irodalomtörténeti megállapítás, de Dutka, Emőd Tamás és Miklós Jutka költői, főleg korabeli költői értéke sokkal kisebb, mint amit Indig Ottó tulajdonít nekik. Alapos és részletező Juhász újságírói munkásságának bemutatása is. Nagyon hiányzik a szerző- és szerkesztőtársak megfelelően pontos rajza és különösen a sajtótörténet, ezeknek a lapoknak korabeli működését bemutató elemzés. Ugyanígy hiányolhatjuk azoknak a forrásoknak (élményeknek és sajtónak) a megjelölését, ahonnan a publicista Juhász Gyula írásainak tárgyát vette. Egy-egy eseménynek a Juhász-írásból vett jellemzése, megemlézése nem pótolhatja az esemény valószínű történetének és magának az írásnak, kommentárnak az összevetését, melyből az újságírói munka minősége is kiderülhet. A nagy valószínűségű, amelyet Indig Ottó is emleget, éppen Váradon éri Juhászt.

Indig Ottó divatnak tartja azt, hogy Juhász gyakorta főlemlegeti lírájának dekadens voltát. Az önelnevezés itt sokkal fontosabb, semmint divatnak lehetne nevezni. Juhász váradai költészetének túlnyomó többsége bizonyos ellentmondásban van publicisztikájának politikai és társadalmi radikalizmusával. Ennek részben az az oka, hogy Juhász költészetében az élmény mindig nagyon megkésve jelentkezik; amit Nagyvárad nyújtott, majd csak Szakolcán érik be. Metodikailag nem szerencsés, hogy a váradai évek költészetét a szerző külön választja ilyen fejezetekre: *Haláltánc ének, Athéne Partenosz, Könyvek és könnyek, Annára gondolok, Vörösmarty felel*. Ez az utóbbi fejezet „az elkötelezett holnapost, a néphez való ragaszkodást megvalló versek . . .” költőjét elemzi. A szétválasztás következtében természetesen az ún. dekadens témák versei kevésbé lesznek fontosak, mint az utolsó fejezetben említett írások. Pedig ugyanannak a költőnek munkájáról van szó. A versek egymástól nem függetlenek, mégcsak nem is időrendi sorban íródtak, hanem egymás mellett. (A fejezeteim egy névtelenül megjelent vers címe, ezt az írást Indig Ottó Juhásznéknak véli. Az írás elég gyöngé, túl primitív a korabeli Juhász írásokhoz mérve, és semmi magyarázat sincs rá, hogy az alig néhány hónapja Váradon tartózkodó Juhász, aki még az alkalmi versei alá is odairja álnévét vagy névjegyét, név nélkül közöljön verset.)

A színházi kritikusról, szóló fejezet a legkidolgozottabb Indig Ottó könyvében. Hiányzik azonban a színikritikus Juhász sajtóbeli munkásságának részletező bemutatása, annak igazolása vagy elvetése, amit már a kritikai kiadás is megpendített, hogy a színházi rovatot vezető költő az ott megjelent névtelen írásoknak, előadást előre beharangozó és méltató rövid reflexióknak is szerzője lehet, a korabeli újságíró gyakorlatban ez természetes volt.

Indig Ottó a váradai évek elemzésénél gyakorta hivatkozik Juhász előző éveinek írói eredményeire, életrajzi mozzanataira, de ugyanezt a későbbiekre nézve nem tartja fontosnak. Idéz ugyan néhány visszaemlékező írást, de a nagyszámú váradai vonatkozású vagy utalású későbbi publicisztikát mellőzi. Pedig ez már a kritikai kiadás megjelent kötetében is elérhető. A hiány néha lényegi kérdésekben okoz csonkaságot. Pl. a *Magyarok, szerbek, emberek* című Juhász-írásban (1919) ezt olvashatjuk: „. . . különös éjszakák és különös társaságok voltak ezek, itt született a váradai Holnap, A Kis Pipában román diákok

bánatos nótákat énekeltek, a mámoros tenorista lehurrogta őket, én védelmükre keltem és ekkor egy román diák odajött az asztalunkhoz és így szólott hozzánk: – Csak a költőt akarom üdvözölni, akinek nevét mi románok is szeretettel emlegetjük. Örülök, hogy az emberben nem csalódtam.” Alig van nyom arra, hogy Juhász a korabeli Várad román nemzetiségének képviselőivel valamilyen kapcsolatban lett volna, de íme egy kis, késői adat, amely erre utal. Ha ma Nagyváradon könyv íródik Juhász Gyuláról, ezt és az ehhez hasonlókat fokozottan kell figyelembe venni.) S persze Manojlovics Tódort is, akinek váradi működéséről csak az emlékezők elbeszéléseiből és az ő késői visszaemlékezéséből

van némi adatunk, váradi működése és szerepe földerítetlen.)

Indig Ottó jegyzetei előszavában és másutt is nyugtázza a kritikai kiadás anyagát, annak felhasználását. Sajnos a sorozatszerkesztőének véli a sajtó alá rendezés munkáját és a jegyzetanyagot, pedig annak az időszaknak jegyzeteit nem Péter László készítette. A váradi évekről néhány kisebb tanulmány megjelent, ezeket a szerző nem ismeri.

Indig Ottó könyvét Juhász váradi írói működésének statisztikai adatai és élettörténetének fontosabb mozzanatait felsoroló eseménymutató zárja.

Ilia Mihály

KOVÁCS ENDRE: SZEMBEN A TÖRTÉNELEMMEL

A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon Bp. 1977. Magvető K. 555 l.

„A történésznek nem az a feladata, hogy tetemre hívjon, hanem hogy regisztráljon valamennyi kimutatható tényező tudományos számbavételével. Ennek felfedése, kimutatása komolyabb felkészültséget igényel, mint a múlt egyoldalúan nacionalista átvétele.” (522.)

Ezt a mondatot műve vége felé írja le a szerző; a recenziens méltán tekintheti mégis programnak, önvallomásnak. A kérdés, amelyről Kovács csaknem hatszáz lapnyi, kitűnő módszerrel és mind végig lenyűgöző, olvasmányos stílusban összeállított művet írt, eddig sem volt ismeretlen, mind a magyarok, mind pedig az 1918-ban széthullott államalakulat volt nemzetiségi könyvtárnyi szakmunkát és népszerűsítő könyvet, broszúrát bocsátottak ki róla. De ebben a komoly könyvtárat kitevő, a legkülönbözőbb nyelveken közzétett irodalomban – vagy legalábbis a művek túlnyomó többségében – mindmáig (tegyük hozzá szerényen: sokszor még a magukat marxistáknak vallókban is!) ott lappang az ilyen vagy olyan elfogultság (magyar részről nemegyszer a néha egészen a mazochizmusig elfajuló „önkínzás-ének” is). Kovács Endre az ismertetésünk elején bemutatott alapelvéhez mindvégig szigorúan ragaszkodva a középkorban megalakult magyar királyság első „nemzetiségi” problémáitól kezdve viharos történelmünk évszázadain, a XVIII. század második felének békés, majd a reformkor

harcos nyelvi törekvésein, a „Vormärz” csatározásain, 48/49 hősiessen tragikus eseményein, a haynauai szoldateszka döbbenetén, a kiegyezést megelőző, majd az azt követő eseményeken át egészen az első világháborúig és következményéig mindenütt úgy mutat rá a kezdetben nemzetiségekkel is rendelkező, majd soknemzetiségű Magyarországra e „lét vagy nem lét”-kérdésére, hogy annak gazdasági-társadalmi alapjaiból indul ki. Marxista módszerrel éri el az elfogultlanságnak s a tisztánlátásnak azt a fokát, amelyet előtte e problémakörben senki sem tudott elérni; könyvét bárki a kezébe veheti anélkül, hogy e kényes vagy legalábbis kényesnek tartott kérdésben a szerző fejtegetésére érzékenyen kellene reagálnia. Azt jelenti-e ez, hogy Kovács Endre túlságosan ridegen, egy matematikusnak csak az egzaktásra törekvő magatartásával kezeli a problémát? Egyáltalában nem: minden sora mögött nemcsak a Kelet-Közép-Európában ma is égető sebek fölött töprengő tudós szenvedélyét, hanem azt is megérezzük, hogy érzelmileg is érinti mindaz, amiről ír. Hadd idézzünk erre mindössze egyetlenegy példát: amikor arról szól, hogy mily megdöbbentően csökken – a közismert történeti események következtében – a magyarság számaránya a nem magyarokkal szemben a XVIII. század folyamán, ezt írja: „Ha ez nem tragikus eltolódás, akkor mi a tragikus?”